

strauju celtniecības attīstību un krasu latviešu tautas nacionālās pašapziņas celšanu (419. lpp.). Tomēr negribētos saukt par pozitīviem tos pasākumus, kas faktiski tika īstenoti ar vienu mērķi – stiprināt režīmu. Un apšaubāma, respektīvi, spekulatīva, ir arī uz grāmatas aizmugurējā vāka uzliktā profesora atziņa, ka tieši šie 6 autoritārisma gadi ir ļāvuši saglabāt Latvijas valstiskuma idejas dzīvotspēju un latvietību, jo ar “Ulmaņlaikiem” Latvijas kolektīvā atmiņa saprata ne tikai autoritārisma gadus, bet visu 22 gadus ilgušo neatkarīgās Latvijas Republikas pastāvēšanas periodu.⁷ Drīzāk gribas piekrist Edgara Dunsdorfa vērtējumam, ka 15. maijs sašķēla tautu vairāk nekā jebkurš cits notikums Latvijas starpkaru vēsturē.⁸ To pierādīja daudzi fakti – minoritāšu un kreisi noskaņoto slāņu noskaņošana pret režīmu, kas vēlāk daudzus apzināti vai neapzināti ievilkā kolaborācijas lamatās ar padomju režīmu. Saprotams, šo diskusiju var un vajag turpināt, iespējams, ka grāmata šādas diskusijas veicinās.

Kaspars Zellis

David J. Smith (ed.). *Latvia – A Work in Progress?: 100 years of state- and nation-building*. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2017. 320 p.: ill. ISBN 978-3-8382-0648-6
[Deivids Dž. Smits (red.). *Latvija – turpinošs projekts?: Valsts un nācijas veidošanas 100 gadi*]

2017. gada sākumā klajā nāca grāmata, kuras autori bija satikušies tāda paša nosaukuma konferencē Upsalas Universitātē 2013. gadā, un zināmā mērā grāmata ir šīs konferences rezultāts, tomēr tā ir kas daudz vairāk nekā tradicionāla konferences referātu publikācija.

Lai arī grāmata hronoloģiski aptver visu Latvijas valsts veidošanas simtgadi un pieskaras arī nācijas veidošanas problemātikai, tā tomēr

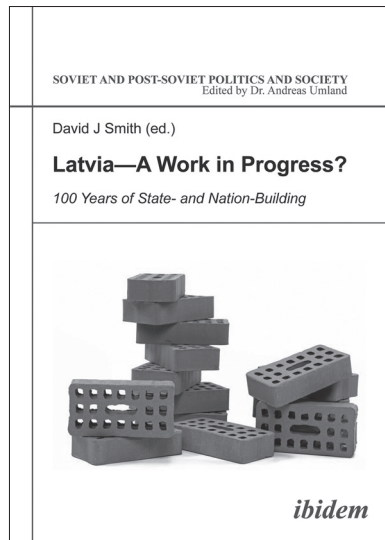
⁷ Ilze Boldāne (2006). “Labo Ulmaņlaiku” mīta vitalitāte Latvijas iedzīvotāju apziņā. No: Kaspars Zellis (sast.). *Mīti Latvijas vēsturē*. Rīga: žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 66. lpp.

⁸ Edgars Dunsdorfs (1992). *Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks. Politikāis. Diktators. Mocekļis*. Rīga: Zinātne, 266. lpp.

nav vērtējama kā klasisks Latvijas vēstures vēstījums un pat ne kā skatījums no malas (gan no ārpus Latvijas, gan no citu zinātņu perspektīvas) uz Latvijas vēsturi. Grāmatas autori ir labi zināmi Latvijas un ārzemju pētnieki, kas pārstāv plašu paaudžu un akadēmiskās piederības spektru. Ne visi autori ir vēsturnieki – tomēr tas nav uzskatāms par grāmatas trūkumu, bet tieši pretēji – dažādo zinātņu metodoloģiju savīšanās darbā, atklājot atsevišķus, tomēr savstarpēji saistītus problēmjautājumus, padara to starpdisciplināru un bagātina kopējo vēstījumu – ka Latvijas vēs-

ture ir daudznozīmīgāka un pretrunīgāka, nekā parasti mēdz rakstīt līdzīga nosaukuma grāmatās. Tajā ir iekļauti 15 autoru raksti, kas sakopoti piecās daļās, lai arī jāatzīst, ka grāmatas strukturējums neatse- dz nedz atsevišķu nodaļu hronoloģisko, nedz tematisko nošķirumu un ir drīzāk vērtējams kā mākslīgs. Atsevišķo nodaļu autori katrs sava ieguldījuma ietvaros ir atklājuši kādu mazāk apzinātu, pretrunīgāku Latvijas vēstures problēmjautājumu, kas kopumā parāda Latvijas vēs- tures daudzšķautņainību un neviennozīmību. Ir skaidrs, ka šis darbs ir paredzēts lasītājiem ar vēstures priekšzināšanām, tomēr grāmatas koncepts ļauj tai pacelties pāri ierastajam konferenču referātu publi- kāciju formātam, kur atsevišķu autoru devums parasti nav savstarpēji papildinošs.

Neapšaubāmi ļoti būtisks grāmatas devums Latvijas vēsturiskajai apziņai ir tas, ka autori ir pievērsušies mūsu nesenantajai vēsturei – pat aptverot laiku pēc 2010. gada. Vēsturnieku aprindās un sabiedrībā kopumā tiek aktualizēts jautājums par vēstures beigām – kurš laiks un kuras tēmas pienāktos vēsturniekiem pētīt un kuras būtu atstājamas politologu, sociologu, antropologu vai kādu citu sociālo zinātņu kom- petencē. Man ir prieks, ka darba autori ir pierādījuši, ka pētīt un

analizēt procesus, kas ir dzīvā atmiņā, var (un vajag) arī, domājot par valsts vēsturi plašākā hronoloģiskā ietvarā. Likumsakarīgi, ka laika periodam pēc 1991. gada ir pievērsušies autori, kas nenāk no vēstures zinātnes, – antropologi, ekonomisti, politologi, sociologi; viņu devums būtiski papildina vēstures pētījumu trūkumu šī perioda apzināšanā, un citu sociālo zinātņu metodoloģijās balstītas atziņas padara daudzšķautņaināku arī skatījumu uz visu Latvijas vēstures kopainu.

Grāmatas autori atkal un atkal izceļ to, ka Latvijas vēsture nav lineāra cēloņsakarību virkne. Jau grāmatas ievadā Andrejs Plakans pamato, ka Latvijas valsts proklamēšanas apstākļi, kā arī nenoteiktība, kas iestājās 1918. gada rudenī, ir grūti savienojami ar ideju, ka valsts dibināšana ir likumsakarīgs 19. gadsimta beigu nacionālās atmodas iznākums. A. Plakans formulē domu, ka Latvijas Republikas veidošana iestiepās pagājušā gadsimta 20. gados un valsts proklamēšana un *de jure* atzīšana bija nevis valsts izveides rezultāts, bet gan šī procesa sākums. Iezīmējot arī Latvijas historiogrāfijas kopainu, viņš pievēršas 1918. gada 18. novembra ietekmei uz turpmāko vēstures gaitu, nacionālo identitāti un lielajiem vēstures stāstiem (*grand narratives*), parādot arī 1918. gada rudens politisko procesu sarežģītību un neviennozīmīgumu.

Pacelšanos pār šauri etnisku vēstures gaitas skaidrojumu turpina Marina Germane, pievēršoties pilsoniskajam nacionālismam kā valsts ideoloģiskā pamata elementam, kas, zināmā mērā pateicoties K. Ulmaņa diktatūras periodā notikušajam pavērsienam etniskā nacionālisma virzienā un tā ietekmētajam mūsdienu sabiedrības skatam uz pagātņi caur etniski nacionālu kategoriju prizmu, ir aktuāls arī mūsdienu sabiedrības veidošanās procesā. M. Germane pievērsusi uzmanību arī mūsdienās aktuālo valodas un pilsonības jautājumu risināšanai 20. gados, kas, protams, ir tikai daži atsevišķi Latvijas pilsoniskās nācijas veidošanas elementi, tomēr šo jautājumu izcelšana no plašā starpkaru perioda sabiedrības veidošanas vēstures tēmu klāsta iezīmē būtisku cēloņsakarību starp mūsdienu un starpkaru Latvijas politiskajām problēmām. Jāatzīst gan, ka nodaļa būtu vēl vērtīgāka, ja autore būtu izmantojusi arī jaunākos pētījumus, kas skar aplūkojamos jautājumus, un būtu pievērsusies arī bezpavalstniecības problemātikai,

kas pēc Pirmā pasaules kara bija samērā akūta. Atzīstot to, ka Latvijas pilsoniskā nācija līdz pat mūsdienām nav izveidojusies, M. Germane uzsver, ka nācijas veidošanas process ir ilgstošs un turpinošs, tādēļ ir pārāgri spriest par tā sekmīgumu. Atziņa, ka Satversmes 2. pantā minētā “Latvijas tauta” ir apzināta, no “latviešu tautas” jēdziena atšķirīga konstrukcija, lai arī ir vispārzināma, tomēr, saistībā ar dažādās historiogrāfijas tradīcijās balstīto vēstures diskursu veidošanos un šo diskursu iezīmētām diskusijām Latvijas sabiedrībā, ir uzsverama atkārtoti.

Deivids Dž. Smits (*David J. Smith*) atklāj dzižā Latvijas patriota un mazākumtautību aizstāvja Paula Šīmaņa (*Paul Schiemann*, 1876–1944) darba atsevišķas dimensijas, kas papildina 2004. gadā iznākušo Džona Heidenā (*John Haiden*) sarakstīto vācbaltiešu politiķa un Eiropas mēroga domātāja biogrāfiju.¹ Paula Šīmaņa izcelšana šajā Latvijas vēsturei veltītā darbā neliekas nejauša – viņa domas un darbi, kas tiek atspoguļoti nodaļā, lieliski papildina citās nodaļās iezīmēto starpetnisko attiecību problemātiku, vienlaikus dodot arī vielu salīdzinājumam par mazākumtautību pārstāvju valstisko nostāju cauri laikiem. Paula Šīmaņa personība, tāpat kā starpkaru Latvijas laiks kopumā, nav tik tālu atrauts no mūsdienām, kā lasītājiem varētu šķist – viņš ne vien bija saistīts ar Latvijas demokrātijas veidošanu 20. gados, bet arī, piemēram, Otrā pasaules kara laikā slēpa no nacistiem nākamo izcilo teātra zinātnieci Valentīnu Freimani (1922–2018).

Zināmā mērā mēģinājums iezīmēt atbildi uz to, kas ir *latvietība* un *tradicionālās vērtības*, meklējams Denisa Hanova un Valda Tēraudkalna nodaļā, kur autori aplūko K. Ulmaņa autoritārā režīma attieksmi pret *Dievturu* kustību, kas zināmā mērā iezīmēja arī reliģiju lomas pārmaiņas un režīma politiku savas valstiskās identitātes un *tradicionālo vērtību* izpratnē. Dievturi ar E. Brastiņu priekšgalā bija sev uzzīmējuši nākotnes Latvijas ainu, kurā viņiem kā patiesajiem *latviskās dzīvesziņas* glabātājiem un sargātājiem būtu vadošā loma, kas nesakrita nedz ar K. Ulmaņa plāniem, nedz viņa izpratni par *latviskuma* esenci.

¹ J. Haiden (2004). *Defender of Minorities. Paul Schiemann, 1876–1944*. London: Hurst.

Neskatoties uz to, ka tradicionālās Baznīcas atbalstīja K. Ulmaņa režīmu, tas, ka vairāki redzami reliģiskie līderi bija atlaistās Saeimas locekļi, būtiski sarežģīja režīma un Baznīcas attiecības. Savukārt Dievturu kustības vadītājs Ernests Brastiņš (1892–1942) centās izveidot labas attiecības ar autoritāro režīmu, tomēr bez sekmēm. Dievturu sludinātās idejas nonāca pretrunā ar Latvijas sabiedrības piederību kristietībai un bija pārāk radikālas, lai gūtu režīma atbalstu.² Nozīmīgu lomu režīma negatīvajā nostājā pret dievturiem ieņēma arī fakts, ka E. Brastiņš bija “Pērkonkrusta” loceklis, bet nacionālistiskās, režīmam tomēr pārāk radikālās kustības proponētais ne vien radīja draudus Latvijas sabiedrības turpmākai harmoniskai pastāvēšanai, bet arī apdraudēja K. Ulmaņa režīma veidoto tradicionālās kultūras un latviskuma izpratni sabiedrībā. Autori atklāj Latvijas sabiedrības tradicionālisma saikni ar sabiedrības struktūru un vēsturiskām politiskām reformām, kas ne vien atstāja ietekmi uz K. Ulmaņa režīma propagandas rīku izvēli un to saikni ar pirms demokrātijas laika kultūru, bet arī ietekmē sabiedrības vērtīborientācijas, tradicionālisma un latviskuma izpratni mūsdienās. Lai arī raksts šķietami ir par ļoti specifisku Dievturu organizācijas problemātiku, tas sniedz ieskatu gan autoritārā režīma sabiedrības veidošanas politikā, gan dažādu tradicionālisma izpratņu veidošanās cēloņos, tādā veidā metot nozīmīgu tiltu uz mūsdienās ne mazāk aktuālo *latvietības* formas un satura diskursu.

Džefrija Sveina (*Geoffrey Swain*) veiktajā nacionālkomunisma perioda analizē ir izcelts ideoloģiskais konflikts starp padomiskajām reālijām un sabiedrības vēstures mantojumu, kas izpaužas smagos, tam laikam neizdzēšamos ierakstos biogrāfijās. Viens no nacionālkomunistu reformu virzieniem bija latviešu iesaistīšana padomju varas struktūrās – kompartijā, komjaunatnē, arodbiedrībās –, pieverot acis uz viņu darbībām pirms padomju varas iedibināšanas, kas savijās ar latviešu valodas lietošanas paplašināšanu un kadru politikas izmaiņām, veicinot latviešu nonākšanu vadošos amatos. Konflikts starp pa-

² D. Hanovs, V. Tēraudkalns (2017). The return of the Gods? Authoritarian culture and neo-paganism in interwar Latvia, 1934–1940. In: D. J. Smith (ed.). *Latvia – a work in Progress? 100 years of state- and nation-building*, p. 104.

domisko utopisko ideālismu un faktu, ka komunistiskās idejas Latvijas sabiedrībai bija mākslīgi uzspiestas, personificējās I. Pinkša un E. Berklava un A. Pelšes un P. Piņģeļa ideoloģiskajā pretstāvēšanā. Nodaļā ir aplūkots, kā 1959. gada vasarā mainījās politiskā dienas kārtība Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomitejā (LKP CK), kādu lomu ieņēma Arvīds Pelše nacionālkomunistu sagrāvē un kā šie notikumi ietekmēja Ņ. Hruščova turpmākās valdīšanas ideoloģiskās nostādnes. Nodaļā ir aplūkota LKP kadru politika, Latvijas PSR darbaļaužu atbalsts nacionālkomunistu darbībai, parādīta 1959. gada vasaras LKP CK plēnumu lēmumu saikne ar Hruščova vizīti Latvijas PSR un PSKP CK brigādes republikas vadības darba izvērtēšanai atziņām. Iezīmēta arī LKP iekšējo procesu saikne ar Hruščova “lielo” politiku, kas nereti tiek atstāta novārtā, bet ir nozīmīgs posms izpratnes veidošanā, ka padomju Latvijas vēsture – šajā gadījumā nacionālkomunistu sagrāvē, bet arī kopumā kā disciplīna – nav atraujama no PSRS vēstures un mijiedarbība starp republikāniskās pārvaldes struktūrām un “centru” bija daudz ciešāka, nekā tas atspoguļojas nacionālās robežās iegrozītos vēstures naratīvos, turklāt šī mijiedarbība bija visaptveroša – Latvijas PSR vadītāji atsevišķos jautājumos un atsevišķos brīžos ļoti būtiski iespaidoja lēmumu pieņēmējus Maskavā, “centrā”, kura varas struktūrās viņi bija ieauguši.

Irēna Saleniece, balstoties uz mutvārdu vēstures avotiem, analizē 20. gs. 20. un 30. gados dzimušo cilvēku attieksmi pret Latvijas valsti un padomju varas ienākšanu. Nozīmīgs autores devums vēsturiskās apziņas veidošanā ir atziņa, ka arī starpkaru perioda Latvijas etnisko minoritāšu pārstāvji starpkaru Latviju uzskatīja par savu valsti, bet tās neatkarības zaudēšanu un turpmāko sovjetizāciju vērtējuši negatīvi.³ Šī atziņa ir nozīmīga arī mūsdienās, ņemot vērā diskursu par etnisko minoritāšu lomu nacionālajā politikā un to priekšstāvju pašmarginalizāciju un atsvešināšanos no valsts. Šī atziņa arī iezīmē būtisku vēsturisko etnisko minoritāro grupu identitātes iezīmi – tās arī pēc neatkarības zaudēšanas un atjaunošanas sevi identificē ar starpkaru perioda

³ I. Saleniece (2017). Attitudes towards the Latvian state during the soviet period. In: D. J. Smith (ed.). *Latvia – a Work in Progress? 100 years of state- and nation-building*, p. 139.

valstiskumu. Šīs paaudzes nozīme Latvijas politiskās vēstures veidošanā ir lielāka nekā jebkuras citas, jo tā nodrošināja pozitīvā priekšstata par savas, neatkarīgas valsts pastāvēšanu nodošanu nākamajām paaudzēm padomju okupācijas apstākļos, kas bija galvenais priekšnosacījums neatkarības atjaunošanas iespējamībai, sabrūkot PSRS.

Daudzpusīgā latviešu trimdas portretējumā Ieva Zaķe iezīmē ne vien atšķirības starp “vecu” un “jauno” trimdu, bet arī latviešu boļševiku un liberālākās pēckara paaudzes problemātiku, parādot latviešu trimdas daudzveidību pilnā spektrā. Analizējot trimdinieku priekšstatus par Latviju un Latvijas kā nacionālas valsts idejas attīstību trimdinieku diskursos, autore secina, ka trimdas pieredze kā tāda un neskaidrība par viņu pašu nākotni ir atstājušas tik lielu iespaidu uz viņu priekšstatiem par Latviju, ka tie ir vērtējami ne kā priekšstati par Latviju “tur”, bet kā pašrefleksija un trimdas reāliju retrospecēšana uz iedomāto Latviju. Šo ideju attīstību būtiski ietekmēja trimdas sabiedrības pašsaglabāšanās dziņas, un līdz ar to tā fokusējās uz konservatīvas aizsargāšanās un kultūru saglabāšanas doktrīnām un noliedza atvērtību un iekļaušanos. Nodaļā aplūkots ne vien sniedz trimdas portretējumu, bet arī izskaidro domāšanas modeļu atšķirību starp trimdas un Latvijas latviešiem, kas būtiski papildina citu autoru iezīmēto trimdas latviešu lomas atspoguļojumu Latvijas neatkarības atjaunošanas un pēcpadomju pārejas perioda posmā.

Viens no interesantākajiem jautājumiem, kas saistās ar Latvijas neatkarības atjaunošanu, ir – kā to uztvēra Rietumvalstīs. Una Bergmane ne vien spilgti attēlo sākotnējo Francijas negatīvo attieksmi pret Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas centieniem, bet arī izskaidro tās cēloņus un likumsakarības, ieskaitot Francijas iekšpolitiskās cīņas un Krievijas demokrātu uzvaras Krievijā nozīmi šīs attieksmes izmaiņās. Rietumvalstu bažas par haotisku PSRS sabrukumu un neskaidrība par kodolarsenāla likteni bija galvenais iemesls, kādēļ Francija tik cieši atbalstīja Gorbačova reformu kursu. Francijas atbalsts Latvijas neatkarības atjaunošanai un tās starptautiskajai atzīšanai bija cieši saistīts ar puču Maskavā, citu Rietumeiropas valstu politiku, iekšpolitisku opozīcijas spiedienu uz Francijas prezidentu un ar Gorbačova centrālās varas mehānisma sabrukumu. Neatkarības atjaunošanas vēstures pētniecībā un izklāstā tas ir ārkārtīgi svarīgs aspekts, jo atklāj,

cik ļoti šo procesu ir ietekmējušas norises Krievijā un PSRS kopumā, no kurām Latvijas un pat visu trīs Baltijas valstu neatkarības atjaunošana nav atraujama un izskaidrojama atrauti kā tikai Trešās Atmodas sasniegums.

Grāmatas neapšaubāmā novitāte ir Latvijas jaunākās vēstures procesu aplūkošana saistībā ar agrākiem notikumiem. Li Bennika-Bjorkmane (*Li Bennich-Björkman*) pievēršas nepilsonības institūta izveidei pēc neatkarības atjaunošanas, salīdzinot to ar padomju migrantu pilsonības problemātikas risināšanu citās postpadomju republikās. Interesants ir Latvijas situācijas salīdzinājums ar Kazahstānu, kur padomju politikas rezultātā pamatiedzīvotāju īpatsvars samazinājās vēl krasāk nekā Latvijā, tomēr tur padomju migrantiem netika likti šķēršļi pilsonības iegūšanai. Jāatzīmē gan, ka arī šajā gadījumā ir nepieciešama plašāka diskusija par visas postpadomju telpas transformāciju, tās kultūrvēsturiskajiem cēloņiem, kā arī dažādo pieeju izraisītajām sekām. Lai arī “krievvalodīgo” minoritātes jēdziena lietošana šķiet samērā diskutabla,⁴ var piekrist autores atziņai, ka lielā mērā *ius sanguinis* principa noteikšanu par pilsonības iegūšanas pamatu noteica ģeopolitiskā situācija un sabiedrības vairākuma bažas par padomju laika migrantu lojalitāti neatkarīgai valstij. Autores izvirzītais “nacionālistu” un “pragmatiku” pretnostatījums ir interesants pieteikums plašākai, tostarp vairāk avotos balstītai akadēmiskai diskusijai par pilsonības likumā ietverto formulējumu cēloņiem un mērķiem, tomēr šķiet, ka šis jautājums ir daudz ietilpīgāks, nekā to ļauj iezīmēt raksta formāts, un arī daudz sarežģītāks un daudzšķautņaināks, nekā tas atspoguļojas publiskajā diskursā.

Ne mazāk sarežģītam jautājumam, tiesa, ar daudz teorētiskāku ievirzi, ir pievēršies Džefrijs Pridhams (*Geoffrey Pridham*), analizējot demokrātijas konsolidāciju Latvijā mūsdienās. Nozīmīgs viņa

⁴ Parasti par nacionālajām minoritātēm apzīmē etniskas, nevis lingvistiskas grupas. Runājot par kādas minoritātes vietu nacionālajā politikā, tiek prezumēts, ka tā ir vairāk vai mazāk vienota, tomēr krievvalodīgo lingvistiskā grupa sevī ietver gan krievus, gan ukraiņus, gan gruzīnus, gan citu bijušās PSRS tautu pārstāvjus, kas politiski, sevišķi pēc Krievijas–Gruzijas kara un Krievijas–Ukrainas konflikta iespaidā ir ārkārtīgi atšķirīgi noskaņoti politiskos jautājumos.

secinājums ir, ka mūsdienu Latvijas demokrātijai ir zināmi defekti, tomēr tā ir nesalīdzināmi ilgtspējīgāka kā starpkaru periodā pastāvošā, turklāt būtisks faktors šīs demokrātijas ilgtspējas veidošanā ir bijusi iestāšanās Eiropas Savienībā.⁵ Salīdzinādams Latvijas demokrātijas modeli ne vien ar atsevišķām valstīm postpadomju telpā, bet arī Austrumeiropā kopumā, Pridhams atzīst, ka Latvijas demokrātija ir vērtējama pozitīvi. Kā demokrātijas konsolidāciju viņš analizē demokrātijas nostiprināšanos caur demokrātiskas uzvedības institucionālizāciju, stabilizāciju un legitimāciju. Raksts ir ieturēts politoloģijas zinātnes teorijas un metodoloģijas rāmjos un kā tāds sniedz pieešanu, ne vien piedāvājot faktoloģiski svaigu skatījumu uz Latvijas vēstures posmu, kas līdz šim nav bijis vēsturnieku redzeslokā, bet arī metodoloģiski atšķirīgu tēmas izvērsumu, kas, ņemot vērā tēmas hronoloģisko tuvumu mūsdienu politiskajiem procesiem, kā arī politoloģiskus pētījumus nesena pagātnē, ir nozīmīgs papildinājums vēsturnieku tradicionāli izmantotajai pieejai. Vienlaikus gan jāatceras, ka viņa piedāvātie secinājumi ir jāvērtē kontekstā ar laiku, kad nodaļa tika rakstīta,⁶ un šobrīd atsevišķas Pridhama izceltās demokrātijas vājuma izpausmes ir mazinājušās. Kā būtiskākos demokrātijas trūkumus Pridhams min sabiedrības saliedētības trūkumu, oligarhu ietekmi uz politiskajām partijām, politiskā spektra īpatnības un pastāvošās paralēlās latviešu/krievu informācijas telpas. Tomēr arī ir jāatzīst, ka Pridhama izdarītie politoloģiskie novērojumi ne vienmēr sniedz atbildes par novēroto fenomenu cēloņiem, tai skaitā par sabiedrības sašķeltības kultūrvēsturiskajiem cēloņiem, kas iesniedzas tālu aiz aplūkojamā perioda hronoloģiskā sākuma robežas.

Politoloģisku skatu uz Latvijas jaunāko vēsturi turpina Pēteris Timofejevs Henriksone (Pēteris Timofejevs Henriksson), kurš analizē Latvijas ieguldījumu trešo valstu atbalstam pēc iestāšanās Eiropas Savienībā. Tas, pretēji daudzām prognozēm, ir pieaudzis, kas izskaidrojams ar plašāku iesaistīšanos Eiropas Savienības kolektīvo politiku īstenošanā, un vienlaikus ir arī ieguldījums Latvijas drošībā – pat ja šī

⁵ G. Pridham (2017). Post-soviet Latvia: a consolidated democracy in the third decade of independence? In: D. J. Smith (ed.). *Latvia – a Work in Progress? 100 years of state- and nation-building*, p. 202.

⁶ Autors norāda, ka nodaļa ir sarakstīta 2014. gadā.

iesaistīšanās ir vairāk simboliska.⁷ Lai arī aplūkots jautājums ir šķietami šaurs, tas, principā esot pretrunā ar plaši izplatīto naratīvu par Latviju kā vienu no nabadzīgākajām Eiropas Savienības dalībvalstīm un “labumu” saņēmēju (kas papildina t.s. bārenītes sindromā ietvertu mitoloģiju), parāda Latvijas mūsdienu politiku plašākā kontekstā. Šāda salīdzināmo lielumu maiņa ļauj palūkoties uz Latviju salīdzinājumā nevis ar Rietumeiropas demokrātijām, kas savu ekonomisko labklājību ir attīstījušas gadsimtu garumā, bet salīdzinājumā ar citām postpadomju valstīm – Moldovu, Gruziju un Ukrainu, kuru attīstībai Latvija sniedz palīdzību. Turklāt jāatzīst, ka šis prāta treniņš ļauj analizēt arī citu izplatītu naratīvu (viss ir slikti, *failed state*, Latvija izmirst) veidošanos.

Daina S. Eglitis iezīmē vīrietības sociālo krīzi mūsdienu Latvijā, kas, neskatoties uz vīriešu dominanci valstiski nozīmīgos amatos, sabiedriski marginalizētās pozīcijās ir acīmredzama. Vīrieši, sevišķi lauku reģionos dzīvojošie, esošie bez darba un ar zemu izglītības līmeni iezīmē apdraudētu sabiedrības grupu, kas ne vien visaktīvāk piedalās darbaspēka (e)migrācijas procesā, bet arī veido sociālās krīzes priekšnosacījumus. Viens no šīs krīzes rezultātiem ir arī lielais vientuļo māšu un ārļaulībā dzimušo bērnu īpatsvars Latvijā – samērā plašas bezatbildīgas sociālās grupas veidošanās un pastāvēšana ir ne vien drauds makroekonomiskajiem vai demogrāfiskajiem rādītājiem, bet arī morāli ētiskajām vērtībām sabiedrībā. Latvijā viena vecāka ģimenē aug trešā daļa bērnu, teju puse no visiem dzimušajiem ir dzimuši ārļaulībā – skaidrs, ka liela daļa atbildības par to gulstas tieši uz šīs sociālās grupas vīriešu pleciem.⁸ Jāatzīst, ka šāds skatījums ir ne vien interesants, bet arī ļoti saskan ar daudzu cilvēku vērojumiem gan sociāli mazāk labvēlīgos reģionos, gan arī Rīgā un liek uzdot

⁷ P. Timofejevs Henriksson (2017). The europeanisation of Latvia's public policy: the case of foreign aid policy, 2004–2010. In: D. J. Smith (ed.). *Latvia – a Work in Progress? 100 years of state- and nation-building*, pp. 222–223.

⁸ D. S. Eglitis (2017). Paradoxes of power: gender, work and family in the new Europe. In: D. J. Smith (ed.). *Latvia – a Work in Progress? 100 years of state- and nation-building*, pp. 225–242.

jautājumus arī politikas veidotājiem – kas tiek/tiks darīts, lai šī sabiedrības grupa neizraisītu sociālu un kriminogēnu sprādzienu.

Journal of Baltic Studies publicētajā grāmatas recenzijā⁹ Juris Dreifelds uzsver, ka Alfa Vanaga raksts būtu jāizlasa ikvienam Latvijas politisko un administratīvo lēmumu pieņēmējam, jo tas sevi ietver ne vien atskatu uz Latvijas ekonomisko attīstību pēc neatkarības atgūšanas, par atskaites punktiem ņemot ārpolitiski nosprausto mērķu sasniegšanu, bet arī iezīmē mūsdienu ekonomikas izaicinājumus – laikmetā, kad visi šķietamie lielie mērķi jau ir sasniegti, kam būtībā var piekrist. Vanags kā būtiskākos izceļ nabadzības, ekonomiskās nevienlīdzības un ēnu ekonomikas mazināšanu, kā arī augstākās izglītības sistēmas stiprināšanu, atzīstot, ka mazas valsts, kam nav lielu dabas resursu krājumu, vienīgais attīstību veicinošais kapitāls ir cilvēki. Vanags atzīmē gan konkrētus sistēmiskus trūkumus, piemēram, ierobežojumus ārvalstu pētnieku un mācībspēku ienākšanai Latvijas augstākās izglītības sistēmā, gan arī atsevišķus risinājumus, kas varētu atdzīvināt Latvijas ekonomikas politiku, tostarp vēlēšanu sistēmas maiņu, panākot politisko lēmumu pieņēmēju ciešāku saikni ar vēlētājiem arī ārpus vēlēšanu procedūras.

Aldis Purs precīzi atzīmē, ka vēstures rakstīšanā notikumi pārāk bieži tiek analizēti caur to sekām, piemēram, procesos pirms 1918. gada 18. novembra vērtējot norises, kas noveda pie neatkarīgas valsts izveides, bet atstājot novārtā pārējos. Pieskaroties ārkārtīgi plašam Latvijas ekonomiskās vēstures hronoloģiskajam un tematiskajam ietvaram, viņš vērs uzmanību uz politiķu kārotā Eiropas Savienības vidējo ekonomisko rādītāju līmeņa sasniegšanas utopiskumu, norādot, ka šādas vēlmes sakņojas mītā par Latvijas ekonomikas sovjetizācijas sekām un to ātru pārvarēšanu. Lai arī var piekrist viņa atziņai, ka t.s. Ulmaņa laika ekonomiskais uzplaukums bija vairāk propagandas nekā reālas ekonomiskās izaugsmes auglis, Pura secinājums, ka transformācijas process, kas noveda pie Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā, radīja lielas ekonomiskās sāpes un korupciju, šķiet, prasa vismaz

⁹ J. Dreifelds (2017). (Book review) Latvia – a work in progress? 100 years of state- and nation-building. Ed. by David J. Smith. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2017. *Journal of Baltic Studies*, 48 (4), pp. 546–549.

plašākas ekonomiskās vēstures speciālistu diskusijas. Ne līdz galam atbildēts ir arī jautājums, vai Pura izvirzītais un viņa paša apgāztais apgalvojums par Latvijas spēju sasniegt Eiropas Savienības vidējo līmeni ir ņemams par kritēriju ekonomiskās attīstības un tās prognožu pamatojumam, tomēr ir skaidrs, ka ne vien ekonomikas vēsturē salīdzinājums ar mazāka un plašāka reģiona valstīm ir klātesošs, bet arī ikdienā vērtējot kā mūsdienīgu, tā arī vēsturiskos ekonomiskos procesus, ir jāņem vērā daudz plašāks faktoru klāsts, nevis jāaprobežojas ar politiski jūtīgiem paziņojumiem, kas nereti var aizvest neauglīgā “viss ir slikti” naratīvā.

Noslēdzošajā nodaļā Metjū Kots (*Matthew Kott*) trāpīgi atzīmē, ka pēdējo 100 gadu Latvijas vēsture ir pamats pastāvīgās latviešu apdraudētības apziņas konstrukcijai nacionālās identitātes sastāvā. Pamatā pievērstoties šķirisko un starpetnisko attiecību problemātikai kā radikālisma (jeb revolucionārā gara) attīstības cēloņa analīzei, viņš atzīmē, ka sociālpolitisko attiecību problēmu pārveidošana par starpetniskām attiecībām un starpetnisko attiecību ievirzīšana drošības naratīvu gultnē (drošībošanās)¹⁰ kopš laika gala ir bijusi neefektīvs problēmu risināšanas mehānisms. Kots sniedz plašu ieskatu Latvijas starpetnisko attiecību problemātikā, sākot ar 19. gadsimta beigām, atsevišķi izceļot nacionālas valsts tapšanas un konstituēšanās posmu, kurā pievērsas jautājumam par Latvijas valsts būtību – vai tā ir latviešu vai Latvijas tautas valsts. Plašā pārskata periodā parādītā etniskā politika ļauj runāt par nācijas veidošanos kā pastāvīgā attīstībā esošu procesu, nevis fiksētu laiktelpā. Kots parāda konceptuālās pretrunas starp etniskā un pilsoniskā nacionālismā balstītām politikām, kuras nosaka ne vien atšķirīgas *latvietības* izpratnes, bet arī etnisko minoritāšu politiku valstī. Arī Kots pievērsas nepilsoņu problemātikai, precīzi atzīmējot tās drošībošanās problēmas. Tomēr arī šajā kontekstā griebtos papildināt nepilsoņu jautājuma polemiku ar salīdzinājumu ar bezpavalstniecības problemātiku pēc Pirmā pasaules kara – Tautu

¹⁰ Angļu – *securitization*. Pirms termina atbildmes apstiprināšanas latviešu valodā lietots arī “drošībiskošana”. <http://www.lai.lv/viedokli/drosibosana-termina-securitisation-apstiprinata-atbilsme-latviesu-valoda-504>. Drošībošana – jautājuma padarīšana par *sine qua non* (valsts drošības) jautājumiem, valsts pastāvēšanas eksistenciāls priekšnosacījums.

Savienības Bēgļu un karagūstekņu lietu komisijas (t.s. Nansena komisijas) izdoto pasu¹¹ turētāju tiesisko statusu un iekļaušanos pilsoniskajā sabiedrībā, kas tajā laikā bija visas Eiropas problēma. Lai arī nevar līdz galam piekrist (sevišķi pēc Krievijas–Ukrainas konflikta izcelšanās un pret Putina režīmu kritiski noskaņoto krievu imigrantu parādīšanās Latvijā) Kota vienkāršojumam, jēdzienus “krievi”, “krievvalodīgie” un “padomju migranti” lietojot ar vienu un to pašu nozīmi,¹² viņa iezīmētā sociālpolitiskā problēmsitācija un saspilējuma etnicizācija un tai sekojoša drošībošana noved pie saspilējuma saasināšanās un iesaistīto pušu radikalizācijas. Tā vietā, metot skatu nākotnē, Kots uzsver nepieciešamību, risinot pastāvošās sociālpolitiskās problēmas, nodalīt tās no etnisko attiecību kārtošanas un drošības naratīviem, saistot cilvēkdrošības līmeni ar iekļaujošas un labklājīgas sabiedrības veidošanu.

Kopējā grāmatas koncepcija izceļ Latvijas vēstures problēmjaudrumus, kas parāda valsts veidošanas ērkšķaino ceļu ārpus vispārzināmiem un ierastiem varoņu un upurstāstiem, tomēr tā iezīmē pragmatisku skatījumu uz šiem problēmjaudrumiem. Vienaļķus autori ir izvēlējušies kopējo Latvijas vēstures stāstu neveidot kā skaidru cēloņsakarību plūsmu, bet caur starpdisciplināritāti un daudzveidīgu problemātiku parādīt, ka pagātne ir daudz sarežģītāka un arīdzan sniedz daudz vairāk ieskata mūsdienu problēmu attīstībā, nekā tas šķiet no pirmā acu skata. Grāmata ir kā protests pret sabiedrības pieprasījumu

¹¹ Tautu Savienības Bēgļu un karagūstekņu lietu komisijas izdots bēgļu – bezvalstnieku ceļošanas dokuments, tika izsniegts 1922.–1938. gadā, plaši izsniegts Krievijas pilsoņu kara bēgļiem. Latvijas gadījumā Nansena pases saņēma lielākoties Krievijas pilsoņu kara bēgļi, kas atradās Latvijā, bet nevarēja optēt Latvijas pilsonību. 1925. gada tautas skaitīšana Latvijā uzrādīja 33 544 šādus bezpavalstniekus.

¹² Jēdziens “krievvalodīgie” ir ievērojami plašāks nekā “krievi”, bet tā lietošanu publiskajā telpā, attiecinot uz Latvijas nacionālajām minoritātēm, veicināja Krievijas “tautiešu” politikas aktivizēšanās un etnisko krievu skaita samazināšanās Latvijā. Etniski sociālpolitisku problēmu drošībošanas kontekstā nevar piekrist, ka visas krieviski runājošās etniskās grupas veidotu vienotu sociālo grupu ar vienotu politisku dienaskārtību. Jēdziena “krievvalodīgie” izmantošana, lai apzīmētu pro-Krievijas noskaņotu sabiedrības daļu, ir aplama, jo piederība lingvistiskai grupai, tāpat kā piederība kādai konkrētai tautībai, nenosaka politisko uzskatu kopumu.

pēc vienkāršiem skaidrojumiem, lineāras vēstures, pēc patriotisma pārcukurotiem varoņstāstiem un svešu varu represiju upuru tēlojumiem. Pavisam noteikti tā ir netradicionāla – šī vārda labākajā nozīmē.

Dažādās zinātņu nozares pārstāvošo autoru izmantotās metodoloģijas ir atšķirīgas, kas prasa no lasītāja papildus piepūli iedziļināties dažādu zinātņu teorijās un metodoloģiskajās īpatnībās un kas neļauj grāmatu uztvert kā vienotu, monolītu vēstījumu, tomēr tas netraucē saskatīt kopīgo vienojošo – skatu uz Latvijas vēstures problēmjautājumiem ārpus ierastā lielā vēstures stāsta. Lielākā grāmatas vērtība ir tā, ka tajā atklātā problemātika un starpdisciplinārā metodoloģija rosina domāt – ne tikai par atsevišķās nodaļās aplūkotajiem tematiem, bet arī kopumā – domāt par Latvijas vēsturi kā daudzšķautņainu dārgakmeni, atklājot arvien jaunas un jaunas savstarpēji mijiedarbojušos faktoru šķautnes, domāt par pagātnes uztveres un šodienas caurvišanos un savstarpēju papildināšanos, domāt ārpus rāmja.

Edgars Engīzers

Sheila Fitzpatrick. *Mischka's War: A Story of Survival from War-Torn Europe to New York*. London; New York: I. B. Tauris, 2017. 313 pp.: ill. ISBN 978-1-78831-022-2

Sheila Fitzpatrick is one of those figures that loom larger than life in the historiography of the Soviet Union. Her works have inspired and shaped the perceptions of the Soviet past for a generation of historians, myself included. As an undergraduate, her standard

